ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
ВІДКРИТИЙ МІЖНАРОДНИЙ УНІВЕРСИТЕТ РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
«УКРАЇНА»
ВІННИЦЬКИЙ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ
ІНСТИТУТ

Кафедра реабілітаційних технологій

Освітня програма «Соціальна робота»
Спеціальність: 231 «Соціальна робота»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня «бакалавр»

«ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВІЙНИ»

Здобувача освіти:
Кузя Олександра Сергійовича
Науковий керівник:
старший викладач Омельченко О.В.
Рецензент:
К.пед.н., доцент Коломієць Л.І.

Допущено до захисту рішенням реабілітаційних технологій
Протокол №10 від «20» травня 2026р.
Завідувач кафедри _____ Башинська О.І.
(підпис)

Вінниця 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 3

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Соціально-психологічна характеристика людей похилого віку як об'єкта соціальної допомоги 6

1.2. Концепція довголіття в системі сучасної соціальної політики 11

1.3. Специфіка правового регулювання соціального захисту людей похилого віку в умовах воєнного стану 17

Висновки до першого розділу 20

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Програма та методи емпіричного дослідження потреб людей похилого віку……..... 23

2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-педагогічних потреб та рівня цифрової грамотності літніх людей у кризових умовах…… 25

2.3. Розробка соціально-педагогічного проєкту «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану».....31

Висновки до другого розділу 37

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ 41

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 45

ДОДАТКИ 51

ВСТУП

Актуальність теми. Ескалація збройної агресії проти України спричинила безпрецедентну дестабілізацію засадничих систем життєзабезпечення соціуму, детермінуючи критичну вразливість найбільш дефіцитних у ресурсному плані верств населення, передусім — осіб похилого віку. В умовах стійкої загальносвітової тенденції до демографічного старіння, український контекст обтяжується специфічними викликами воєнного часу: масовою внутрішньою міграцією, руйнуванням родинних мереж підтримки та географічною обмеженістю доступу до вітальних сервісів.

Повномасштабне вторгнення рф в Україну та введення правового режиму воєнного стану докорінно змінили систему життєдіяльності всього суспільства, проте найбільш вразливою категорією виявилися люди похилого віку. У сучасному світі спостерігається стійка тенденція до старіння населення, що зумовлює зростання частки людей похилого віку в соціальній структурі суспільства. В Україні це питання набуває особливої гостроти через демографічну кризу та соціально-економічні виклики, спричинені воєнним станом. Втрата домівок, вимушене переміщення (ВПО), соціальна ізоляція через виїзд рідних та обмежений доступ до звичних сервісів актуалізують пошук нових форм соціальної роботи.

Трансформація парадигми соціальної допомоги сьогодні полягає у переході від традиційних патерналістських моделей до динамічного кризового кейс-менеджменту. Стрімка цифровізація всіх сфер життєдіяльності (від отримання державних послуг «Дія» до онлайн-банкінгу) створила бар’єр для осіб старшого покоління. Цифровий розрив поглиблює відчуженість людей похилого віку від суспільних процесів. Тому підвищення цифрової грамотності стає не просто освітнім завданням, а критично важливою соціальною послугою, що дозволяє людині зберігати автономність та зв’язок із соціумом. У цьому ракурсі цифрова компетентність людини похилого віку перестає бути лише елементом саморозвитку, перетворюючись на фундаментальний інструмент виживання та

соціальної резильєнтності. Збройна агресія та введення воєнного стану в Україні докорінно змінили умови надання соціальної допомоги. Для людей похилого віку, які часто мають обмежену мобільність, цифрові навички стали питанням безпеки та виживання: це можливість вчасно дізнатися про тривогу, знайти найближче укриття, оформити допомогу внутрішньо переміщеним особам (ВПО) або підтримувати відеозв'язок із рідними, які евакуювалися. Попри наявність досліджень у галузі геронтології, питання адаптації соціальної роботи до умов війни через інструменти цифровізації залишається недостатньо вивченим. Необхідність теоретичної рефлексії цих процесів та розробки прикладних інструментів цифровізації в межах соціально-педагогічної роботи зумовлює вибір теми дослідження.

Сьогодні соціальна підтримка людей похилого віку трансформується від простого догляду до складного кризового кейс-менеджменту, який включає психологічну реабілітацію, забезпечення безпеки та цифрову адаптацію.

Об'єкт дослідження — процес соціальної підтримки та адаптації осіб похилого віку в сучасному українському суспільстві.

Предмет дослідження — зміст, форми та методи соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах правового режиму воєнного стану.

Мета роботи — на основі теоретичного аналізу та емпіричного дослідження виявити особливості потреб людей похилого віку під час війни та розробити практичні рекомендації (проєкт) щодо вдосконалення їхньої соціальної підтримки.

Завдання дослідження:

1. Дати соціально-психологічну характеристику людей похилого віку як специфічного об'єкта соціальної роботи.
2. Розкрити зміст концепції активного довголіття та проаналізувати нормативно-правове регулювання допомоги літнім людям під час війни.
3. Провести емпіричне дослідження соціальних ризиків та потреб людей похилого віку.
4. Визначити роль цифрової грамотності як чинника подолання соціальної

ізоляції в умовах цифровізації та війни.

5. Розробити практичні рекомендації для соціальних працівників щодо впровадження освітніх програм з цифрової грамотності для підвищення соціальної резильєнтності (стійкість) людей старшого віку.

Методи дослідження: теоретичний аналіз наукової літератури та нормативних актів; анкетування (опитування респондентів); метод моделювання (для розробки проєкту);

Публікація: Опублікована стаття по темі кваліфікаційної роботи «Особливості соціальної підтримки людей похилого віку в умовах війни» у науково-практичному журналі «Подільський науковий вісник».

Структуру і обсяг роботи: кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (63 найменувань) та 6 додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи – 57 сторінок комп'ютерного тексту, містить 4 таблиці.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Соціально-психологічна характеристика людей похилого віку як об’єкта соціальної допомоги

Розуміння соціально-психологічного портрета людей похилого віку є критично важливим для побудови ефективної моделі соціальної роботи. В сучасній геронтопсихології та соціальній педагогіці ця категорія населення розглядається не просто як пасивний отримувач послуг, а як складний об’єкт (і суб’єкт) із власним набором детермінант розвитку.

Процес старіння є багатогранним і зачіпає фізичний, когнітивний та соціальний рівні життєдіяльності. Для фахівця із соціальної роботи важливо розрізняти ці зміни, щоб правильно диференціювати методи допомоги.

Сучасна геріатрична парадигма розглядає феномен старіння як багатовекторний процес, де біологічна інволюція тісно переплітається з психологічною трансформацією та ревізією соціального статусу особистості. Як слушно зазначає М. П. Лукашевич, ключовим вектором соціальної підтримки цієї категорії має бути ревіталізація соціальної суб’єктності та сприяння адаптаційним механізмам у мінливому середовищі [21, с. 142]. У цьому контексті соціально-психологічна специфіка людей похилого віку визначається передусім кризою «виходу на пенсію», що часто супроводжується деструкцією професійної ідентичності та формуванням почуття соціальної відчуженості.

Психологічний профіль особистості пізнього дорослішання характеризується зміною часової перспективи: акцент зміщується з майбутнього на ретроспективний аналіз життєвого шляху. Дослідження В. Чайковської та В. Безрукова підкреслюють, що в цей період домінуючою стає потреба у стабільності, емоційній безпеці та суспільній легітимізації попередніх досягнень [55]. Адаптаційний потенціал індивіда варіюється від конструктивної активності (збереження соціальних зв’язків) до пасивної екстернальності, коли людина повністю делегує відповідальність за своє життя державним інституціям або родині.

В умовах сучасної України, обтяженої правовим режимом воєнного стану, соціально-психологічна вразливість людей похилого віку набуває екстремального характеру. Збройна агресія спричинила руйнування звичного мікросоціуму, що, за спостереженнями Олени Ковальської, провокує стани гострої дезорієнтації та депресії. Соціальна робота з даною категорією перестає бути лише механічним наданням послуг згідно із Законом «Про соціальні послуги» [16]; вона трансформується у складний процес подолання «подвійної вразливості» — вікової та воєнної.

Соціально-психологічна характеристика людей похилого віку як об’єкта соціальної допомоги визначається складним переплетенням біологічних, особистісних та суспільних чинників. У цей період життя людина стикається з необхідністю докорінної перебудови своєї життєдіяльності, що зумовлено передусім зміною соціального статусу та виходом на пенсію. Така трансформація часто сприймається як втрата значущої ролі в суспільстві, що призводить до зниження самооцінки та появи відчуття непотрібності. Соціальні зв’язки, які раніше підтримувалися через професійну діяльність, поступово слабшають, формуючи простір для соціальної ізоляції та самотності.

Психологічний стан людини похилого віку визначається зміною її життєвого ритму та ціннісних орієнтацій. Спостерігається певне сповільнення психічних процесів, зниження швидкості реакції та оперативної пам'яті. Водночас зберігається здатність до логічного мислення та накопичений «кристалізований» інтелект (життєва мудрість). Часто посилюються риси характеру, які раніше були приховані (консерватизм, образливість або, навпаки, надмірна альтруїстичність). Характерною є схильність до спогадів («ремінісценція»), що є захисним механізмом для збереження цілісності власного "Я".

Психологічний портрет особистості в похилому віці характеризується особливою динамікою емоційних та когнітивних процесів. Часто спостерігається зосередженість на минулому досвіді, прагнення до переосмислення життєвого шляху та пошук сенсу у прожитих роках (що Е. Еріксон визначав як фінальну

стадію розвитку особистості — «Цілісність Его проти Відчужування») [60]. Зростає потреба у безпеці, стабільності та визнанні власних заслуг з боку оточуючих.

Адаптація до вікових змін може відбуватися за різними сценаріями. Класична типологія старіння, запропонована Д. Бромлей та С. Райхард, виділяє стратегії від активного збереження життєвої позиції до пасивної залежності [59].

Таблиця 1.1.

Типологія адаптації до вікових змін (за С. Райхард)

Тип	Характеристика
Конструктивний тип	Людина приймає старість як природний етап, зберігає активність і зв'язки.
Залежний тип	Орієнтація на допомогу родини, відчуття певної безпорадності
Захисний тип (броньований)	Надмірна зануреність у роботу або хобі, щоб не думати про вік.
Агресивно-звинувачувальний тип	Проєкція власних невдач на оточуючих або суспільство.

Перехід у категорію «похилого віку» зазвичай супроводжується соціальною депривацією — втратою звичних соціальних ролей. . Згідно з теорією «соціальної ізоляції» та «рольової втрати» (І. Розоу), Це не лише припинення трудової діяльності, а й втрата професійної ідентичності, звуження кола спілкування та відчуття «непотрібності» [63]. Соціальний світ людини часто обмежується межами квартири, під'їзду чи громади. Це робить їх надзвичайно залежними від якості місцевих соціальних послуг. Перехід від статусу «годувальника» до статусу людини, яка потребує опіки, часто сприймається болісно і потребує психологічного супроводу. В умовах воєнного стану ці ризики набувають критичного значення [5].

Таблиця 1.2.

Класифікація основних соціальних ризиків (узагальнено на основі звітів ООН та Міністерства соціальної політики)

Категорія ризику	Прояви та зміст ризику	Наслідки для особистості
Економічні	Низький рівень пенсійного забезпечення, втрата майна через бойові дії, зростання витрат на ліки.	Бідність, неспроможність забезпечити базові потреби, почуття меншовартості
Соціальні	Соціальна ізоляція, руйнування сімейних зв'язків (міграція молоді), обмеження доступу до публічних просторів.	Самотність, втрата соціальних ролей, відчуження від громади.
Психологічні	Посттравматичний стрес (ПТСР), страх за життя, депресивні стани, відчуття непотрібності ("зайвої людини").	Погіршення ментального здоров'я, апатія, втрата мотивації до активного життя
Інформаційні	Цифровий розрив, нездатність користуватися е-сервісами, вразливість до фейків та маніпуляцій.	Неможливість отримати допомогу онлайн, дезорієнтація в інформаційному просторі
Медико-біологічні	Загострення хронічних хвороб на фоні стресу, обмежений доступ до спеціалізованої медичної допомоги.	Зниження рівня фізичної автономії, ризик передчасної смертності

Ризики життєдіяльності літніх людей мають комплексний характер. Особливої уваги заслуговує взаємозв'язок між інформаційними та соціальними ризиками: відсутність навичок роботи з цифровими технологіями в умовах війни не лише обмежує доступ до послуг, а й поглиблює психологічне відчуття відірваності від соціуму. Соціальна робота сьогодні не може обмежуватися лише «продуктовим набором». Вона має бути спрямована на подолання інформаційного ризику, що автоматично зменшує рівень психологічної напруги та соціальної ізоляції.

Як об’єкт соціальної допомоги, люди похилого віку потребують комплексного підходу, який враховує не лише їхні матеріальні чи побутові запити, а й глибоку потребу в емоційній підтримці та комунікації. Потреба в безпеці та стабільності особливо загострюється в умовах воєнного стану. Соціальна допомога має гарантувати не лише виплати, а й фізичну доступність ліків, продуктів та укриття. Люди похилого віку мають потребу в комунікації та

визнанні. Програми або клубів за інтересами спрямовані саме на компенсацію дефіциту спілкування. Правове та соціальне регулювання має включати цифрову грамотність, щоб людина не почувалася ізольованою від сучасних державних сервісів.

Соціальна робота з цією категорією спрямована на подолання бар’єрів між поколіннями та створення умов для активного довголіття. Важливим аспектом є стимулювання самостійності людини, щоб допомога не перетворювалася на повну опіку, яка пригнічує волю, а ставала ресурсом для збереження гідної якості життя та інтеграції в сучасне суспільство.

При наданні допомоги необхідно враховувати бар'єри, які заважають ефективній взаємодії: наявність у суспільстві стереотипів про немічність чи інтелектуальний спад літніх людей; складність у прийнятті нових умов життя або методів лікування/допомоги; соціальна ізоляція, яка часто призводить до депресивних станів, що вимагає залучення не лише соціальних працівників, а й психологів.

Сучасний етап розвитку світового співтовариства характеризується стійкою тенденцією до демографічного старіння населення, що зумовлює необхідність переосмислення ролі та місця людей похилого віку в соціальній структурі суспільства. В Україні даний процес набуває особливої гостроти через поєднання загальносвітових трендів із викликами, спричиненими тривалим збройним конфліктом та запровадженням правового режиму воєнного стану.

Люди похилого віку як об’єкт соціальної роботи становлять складну та неоднорідну групу, чий статус визначається не лише біологічними змінами в організмі, а й глибокою трансформацією соціальних ролей, психологічного стану та економічного становища. Перехід до категорії осіб старшого віку часто супроводжується втратою професійної ідентичності, звуженням кола активних контактів та ризиком виникнення соціальної ізоляції.

Сучасна соціальна робота (відповідно до Концепції «Активного довголіття» ВООЗ) не може обмежуватися лише матеріальною підтримкою [64]. Вона має бути спрямована на подолання інформаційного ризику та стимулювання

самостійності. Важливим аспектом є подолання ейджизму — стереотипів про немічність чи інтелектуальний спад літніх людей [2].

В межах територіальних громад соціально-психологічна підтримка має бути інтегрованою, що відповідає принципам децентралізації соціальних послуг в Україні. Приклади ефективної адаптації на базі територіальних центрів демонструють

Наприклад, створення волонтерських груп «сусідської варти», де активні жителі відвідують самотніх пенсіонерів, допомагає вирішити проблему ізоляції. У Тростянецькій громаді ефективним є поєднання медичного догляду із соціальною адаптацією на базі територіального центру, де фахівці допомагають людям похилого віку зберігати когнітивну активність через прості творчі заняття чи спільне обговорення новин.

Соціально-психологічна характеристика людей похилого віку вказує на те, що соціальна допомога повинна бути мультимодальною. Вона має поєднувати економічну підтримку (пенсії, субсидії), медичний супровід та потужний психолого-педагогічний компонент, спрямований на збереження соціальної суб'єктності людини навіть у глибокій старості.

Ефективна соціальна робота з даною категорією населення неможлива без глибокого аналізу цих характеристик, оскільки саме вони визначають вибір методів підтримки та зміст соціальних послуг, спрямованих на забезпечення активного довголіття та збереження соціальної резильєнтності особистості. Таким чином, ефективна соціальна опіка має бути орієнтована не на консервацію залежного стану, а на стимулювання соціальної інклюзії та автономності, що є фундаментом концепції активного довголіття.

1.2. Концепція довголіття в системі сучасної соціальної політики

В Україні питання старіння вивчали такі дослідниці соціальної сфери як М. Житинська (2014) [12], А. Конончук (Kononchuk, 2022) [18], М. Кухта (2019)

зосереджували на соціальних технологіях, спрямованих на забезпечення активного старіння. Публікації з питань організації догляду за людьми похилого віку зосереджені на політичних та інституційних аспектах такого догляду, аніж на розумінні характеристик та статусу літніх людей у сучасному суспільстві.

Сучасні уявлення про літніх людей можна умовно поділити на демографічні, психофізіологічні та соціальні. Вікові межі, за якими людей відносять до літніх, досить умовні. Літні люди – це соціально-демографічні група, нижня межа якої окреслена переходом від зрілості до старості. За класифікацією Європейського регіонального бюро ВООЗ 1981, старіння (похилий вік) у чоловіків наступало у 61 рік і тривало до 74 років, у жінок – з 55 до 74 років, далі з 75 років наступала старість (старечий вік), а період старше 85 років вважали довгожительством [6]. Зараз ООН та її агенції послуговуються визначенням «літня людина», коли йдеться про особу віком 60 років і старше, наголошуючи при цьому на можливих соціокультурних відмінностях у сприйнятті віку. Україні притаманна тенденція «постаріння» населення. За даними Кабінету Міністрів України, країна входить до 30 найстаріших країн світу за кількістю населення старше 60 років: у 2015 році ця частка становила 21,8 % від загальної чисельності населення, а частка осіб віком 65 років і старше – 15,5 % від загальної чисельності населення, також прогнозувалось, що на період до 2025 року частка осіб старше 60 років становитиме 25 % від загальної чисельності населення, віком 65 років і старше – 18,4 %, у 2030 році – понад 26 % і більше 20 % відповідно [34]. Звісно, повномасштабна війна та вимушена еміграція за кордон внесли корективи в демографічну структуру України.

Наступний вимір старіння, на якому варто зупинитися, – психофізіологічний. Можна визначити низку ключових психофізіологічних проблем, зумовлених зниженням функціонального статусу літніх людей і їх підвищеною вразливістю: когнітивні порушення, депресія, тяжкі захворювання (супутня патологія), збільшення та зниження індексу маси тіла, функціональні обмеження нижніх кінцівок, низька частота соціальних контактів, низький рівень

фізичної активності, погана самооцінка здоров'я, куріння і погіршення зору тощо.

Наразі український учений В. Фролькіс (1985) [54], котрий протистояв традиційним редукціоністським теоріям геронтології, розробив адаптаційно регуляторну теорію старіння, відповідно до якої, у пізньому віці, поряд з деструктивними процесами і скороченням адаптивних можливостей організму існують процеси, спрямовані на підтримку його високої життєздатності і збільшення тривалості, що сприяє виникненню нових пристосувальних механізмів.

Надаючи соціальні характеристики людям літнього віку як соціальній групі, слід взяти до увагу, що становище таких людей у соціальній структурі суспільства слід розглядати не тільки у зв'язку з віковою структурою суспільства, але і в інших аспектах. Люди літнього віку беруть участь в економічній, політичній, соціальній і духовній сферах життя. Для літніх людей характерні багато або майже всі соціальні позиції (такі, як стать, місце проживання, мова, віросповідання, політичні орієнтації), але значно обмежуються соціальні статуси і можливості їх отримання. З останніх залишаються в основному освіта, дохід у вигляді пенсії, визначеної суспільством. Таким чином, аналіз літніх людей як соціальної спільності передбачає розгляд умов життєдіяльності (соціально-економічних потреб, інтересів, соціального становища тощо), загальних для цієї соціальної групи, що породжують подібні потреби і інтереси, спільну діяльність.

На думку О. Тополь [50], з-поміж тих чинників, які зумовлюють соціальний статус літніх людей в умовах суспільних трансформацій, можна визначити об'єктивні (економічне становище в країні, політична ситуація в суспільстві, демографічна ситуація, правова база, соціальна політика держави стосовно літніх людей) та суб'єктивні (соціально-психологічний настрій літньої людини, задоволеність рівнем матеріального становища, ціннісні орієнтації, рівень соціальної адаптації до нових суспільних змін, соціальна активність, довіра до соціальних інститутів). Відтак при побудові соціальних інтервенцій доцільно зважати на ці різнопланові чинники та обирати для впливу ті, які перебувають у

зоні відповідності соціального закладу та самої людини, яка є клієнтом соціальної роботи.

Сучасна демографічна ситуація в Україні ставить перед державою серйозні виклики, які потребують системної трансформації соціальної сфери. Згідно з прогнозами, вже до 2026 року кожен четвертий українець перетне межу 60-річчя, а до 2030 року частка літніх людей у загальній структурі населення перевищить 26%. Сьогодні понад 9 мільйонів наших громадян належать до старшої вікової категорії, причому в сільській місцевості вони становлять третину жителів. З огляду на значну різницю в тривалості життя між чоловіками (66 років) та жінками (76 років), Міністерство соціальної політики розробляє комплексні рішення для адаптації інфраструктури, освіти та ринку праці до нових реалій Мадридський міжнародний план дій та Цілі сталого розвитку ООН 2030 [22]. Ключовими векторами цієї роботи є:

армонізація економіки: адаптація транспортних та комунальних послуг під потреби людей поважного віку;
нклюзивність: забезпечення повної участі літніх людей у житті громад;
світа впродовж життя: перетворення системи навчання на гнучкий інструмент, доступний у будь-якому віці;
олідарність поколінь: підтримка родин, що піклуються про родичів похилого віку, та зміцнення зв’язків між молоддю та ветеранами праці.

На рівні Тростянецької селищної ради це відображається у створенні доступного середовища та зміцненні солідарності поколінь. Наприклад, важливою складовою є не лише надання матеріальної допомоги, а й залучення досвіду літніх людей до життя громади, що дозволяє їм залишатися активними учасниками соціальних процесів.

«Центральним вектором сучасних реформ у сфері соціального захисту є Стратегія державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2025 року [35]. На відміну від попередніх підходів, вона спрямована на створення інклюзивного середовища, де літній вік розглядається

не як період соціальної ізоляції, а як етап для подальшої самореалізації особистості.

Впровадження актуальної Стратегії передбачає комплексний вплив на якість життя: від забезпечення медичного супроводу та профілактики захворювань до стимулювання навчання впродовж життя для категорій 45+ та 60+. Особлива увага приділяється цифровій грамотності та захисту прав літніх громадян від сучасних видів шахрайства.

Практична реалізація цих засад на місцевому рівні, зокрема у Тростянецькій громаді, демонструє перехід від моделі «пасивного догляду» до моделі «соціальної активації». Територіальний центр соціального обслуговування громади трансформує свої функції, розвиваючи відділення денного перебування. Це дозволяє забезпечити літнім людям не лише базову медичну допомогу, а й простір для комунікації та психологічної реабілітації, що є критично важливим для збереження ментального здоров'я в умовах воєнного стану».

Держава стимулює економічну активність людей старшого віку через конкретні механізми. Зокрема, Державна служба зайнятості пропонує ваучери на перенавчання для осіб старше 45 років, що дозволяє їм залишатися затребуваними фахівцями. Крім того, для тих, хто мріє про власну справу, доступні державні грантові програми самозайнятості. В державі існують гранти для відкриття бізнесу. Для людей старшого віку такі програми також доступні.
Приклад з досвіду громади: у Тростянецькій громаді спостерігається позитивна тенденція, коли мешканці передпенсійного віку через центр зайнятості здобувають нові навички, наприклад, у сфері соціальної роботи або комп'ютерної грамотності. Крім того, на базі місцевих освітніх чи культурних хабів розглядається можливість створення ініціатив на кшталт "Університету третього віку", де жителі громади 60+ зможуть опановувати цифрові сервіси, такі як "Дія" чи електронна черга до лікаря, що значно полегшує їхнє повсякденне життя.

Система соціального захисту еволюціонує від пасивної допомоги до активної підтримки. Громадянам доступний спектр базових послуг: догляд вдома, соціальна адаптація та екстрене втручання.

Особливої уваги заслуговує принцип «гроші ходять за людиною». Це особливо актуально для нашої громади в контексті підтримки внутрішньо переміщених осіб старшого віку. Тепер людина може сама обирати надавача послуг, що стимулює покращення якості обслуговування. Така модель дозволяє будувати прямі партнерські відносини між соціальним працівником та клієнтом, забезпечуючи гідне життя та повагу до потреб кожної людини, незалежно від її віку чи місця реєстрації.

Сучасний вектор розвитку соціальної політики базується на фундаментальному переосмисленні старіння, де концепція активного довголіття виступає центральним елементом стратегічного планування. Цей підхід докорінно змінює застарілу парадигму «пасивного доживання» на модель безперервного особистісного розвитку. В основі такої трансформації лежить визнання літніх людей не об’єктами соціальної опіки чи тягарем для державного бюджету, а вагомим людським капіталом. Їхній унікальний досвід, знання та потенціал мають бути системно інтегровані в життєдіяльність громади, що створює взаємовигідний ефект як для самої особистості, так і для суспільства в цілому.

Ефективна реалізація цієї концепції охоплює декілька взаємопов’язаних напрямів, серед яких першочергове значення має превентивна підтримка здоров’я. Соціальна стратегія переорієнтовується з суто медичного втручання на створення комплексних умов для збереження фізичної та когнітивної активності. Це передбачає не лише модернізацію геріатричної допомоги та розширення реабілітаційних послуг, а й активну популяризацію здорового способу життя серед вікової групи 60+. Надзвичайно важливим аспектом при цьому стає подолання психологічних бар’єрів та вікових стереотипів через розгалужену мережу консультаційних центрів, що сприяє гармонійній адаптації людини до фізіологічних змін.

Паралельно з фізичним добробутом, сучасна модель передбачає впровадження принципів безперервного навчання, відомих як Lifelong Learning. Розвиток університетів третього віку та спеціалізованих курсів цифрової грамотності дозволяє літнім людям залишатися повноцінними учасниками інформаційного суспільства. Оволодіння сучасними технологіями — від дистанційних медичних сервісів до цифрового банкінгу — не лише спрощує побут, а й стає потужним інструментом запобігання соціальній ізоляції. Це дає змогу людині зберігати зв'язок із близькими та інтегруватися в нові сфери діяльності, знаходячи сучасні хобі чи навіть опановуючи додаткові професійні компетенції.

Соціальна та трудова інклюзія завершують цей цілісний підхід, стимулюючи створення адаптивних умов праці та розвиток наставництва. Програми менторства, де досвідчені фахівці передають свої знання молоді, а також поширення «срібного волонтерства» забезпечують людям похилого віку відчуття значущості та приналежності до соціуму. Для України, особливо в умовах воєнного стану, впровадження таких програм вимагає особливої гнучкості. Сучасна соціальна політика поступово переходить від механічного нарахування виплат до розбудови сервісної інфраструктури — культурно-освітніх хабів та центрів денного догляду, — де головним критерієм успіху є не кількість прожитих років, а їхня висока якість та змістовність.

Соціальна політика щодо осіб похилого віку в цілому спрямована на розширення їх прав та можливостей, забезпечення гідного старіння. Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України напрацювало бачення того, як держава та суспільство можуть забезпечити людям старшого віку якісне життя. Кожна людина має право жити в громаді, де її цінують та поважають.

1.3. Специфіка правового регулювання соціального захисту людей похилого віку в умовах воєнного стану

Правовий фундамент підтримки громадян похилого віку в Україні в період збройного конфлікту зазнав суттєвих трансформацій, адаптуючись до потреби в

е

к

с

гарантує право на соціальний захист, що набуває особливої ваги, коли звичайні умови життєдіяльності порушені війною. Базові гарантії, закладені в Законі України «Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні», у воєнний час доповнюються спеціальними нормами, що

Крім того, норми права в цей період були скориговані в бік автоматизації: пенсії та соціальні допомоги, призначені раніше, продовжуються автоматично без необхідності особистого відвідування органів Пенсійного фонду чи управлінь соціального захисту, що мінімізує ризики для життя людей похилого віку в прифронтових регіонах.

Паралельно з фінансовими аспектами, законодавство зосередилося на спрощенні доступу до системи соціального обслуговування. Відповідно до

неможливе через бойові дії. Передбачено можливість залучення недержавних організацій до надання послуг за рахунок бюджетних коштів.

Така правова модель критично важлива для одиноких пенсіонерів та осіб із обмеженою мобільністю, які перебувають у зонах ризику. Крім того, Постанова К М У Окремий вектор правового регулювання стосується реалізації Стратегії № державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на п 6 р 2 щодо допомоги внутрішньо переміщеним особам створює додатковий правовий д щит для літніх людей, які змушені були евакуюватися, гарантуючи їм щомісячну грошову підтримку на проживання.

д о

2 0 Правовий захист у цей період також поширюється на гуманітарну сферу, де 2 через урядові розпорядження забезпечується пріоритетний доступ літніх осіб до 5 безкоштовних ліків, засобів реабілітації та продуктів харчування. Таким чином, сучасна правова система в умовах воєнного стану відходить від формалізму, р створюючи динамічне середовище, де норми права виступають не лише обмежувачами, а передусім інструментами прямого та оперативного захисту к ідності й безпеки літньої людини.

у Правовий захист також охоплює сферу охорони здоров’я через програму з ф ормації ко ординується у рахуванням ве ликих ро ій ду Закони при- підтримує життєдіяльність, а й нормативно стимулює цифровізацію соціальної сфери, що дозволяє літнім людям дистанційно взаємодіяти з органами влади та медичними закладами. Запровадження електронних сервісів у системі «Дія» та

виступають не як статичні обмеження, а як динамічні інструменти оперативного захисту гідності літньої людини. Таке регулювання відповідає міжнародним стандартам гуманітарного права та спрямоване на збереження соціальної стійкості держави в найскладніший період її новітньої історії.

Сучасна правова система в умовах воєнного стану відходить від формалізму, створюючи динамічне середовище, де норми права виступають не лише обмежувачами, а передусім інструментами прямого та оперативного захисту. Правове регулювання соціального захисту людей похилого віку сьогодні характеризується трьома ознаками: екстериторіальністю, спрощенням процедур та пріоритетністю безпеки, що в сукупності дозволяє зберегти гідність та базові права людини навіть у часи найважчих випробувань.

Висновки до першого розділу

У першому розділі здійснено комплексний теоретико-методологічний аналіз засад соціальної роботи з людьми похилого віку, що дозволило сформулювати наступні узагальнення:

изначено, що категорія «люди похилого віку» є складною гетерогенною групою, правовий та соціальний статус якої детермінується не лише хронологічним віком (згідно з критеріями ВООЗ — від 60 років), а й динамічним поєднанням біологічних змін, соціально-економічного становища та індивідуально-психологічних маркерів. Встановлено, що в сучасному дискурсі старіння розглядається не як регрес, а як специфічний етап онтогенезу, обтяжений ризиками соціальної ізоляції та ейджизму. Ці деструктивні чинники провокують вимушене відчуження особистості від активних суспільних процесів, руйнують ідентичність та суттєво знижують адаптаційний потенціал людини в умовах швидких соціальних змін.

бґрунтовано стратегічну значущість концепції активного довголіття як провідного вектора сучасної соціальної політики. Доведено необхідність переходу від патерналістської моделі «опіки» до суб’єктно-орієнтованого підходу, де пріоритетом є збереження автономії особистості, самореалізація підтримка її когнітивного здоров’я та тривала включеність у життя громади.

Соціальні послуги нового типу мають фокусуватися на стимулюванні внутрішніх ресурсів клієнта та розвитку його «життєстійкості», забезпечуючи не лише задоволення вітальних потреб, а й реалізацію права на самовираження.
иявлено, що в умовах глобальної цифровізації «цифровий розрив» стає критичним бар'єром для соціальної інклюзії. Відсутність доступу до інформаційно-комунікаційних технологій призводить до інформаційної депривації літніх людей, фактично виключаючи їх із системи сучасного е-урядування (зокрема можливостей застосунку «Дія», сервісів е-медицини та дистанційних банківських послуг)і поглиблюючи стан самотності. Цифрова інструмент подолання самотності, що забезпечує зв'язок особистості з соціумом.

4. Доведено, що збройна агресія та правовий режим воєнного стану стали каталізаторами радикальних змін у пріоритетах соціальної підтримки, змістивши фокус у площину кризового кейс-менеджменту та екстреного реагування. Для людей похилого віку, які перебувають у зоні високого ризику або мають статус ВПО, володіння цифровими навичками трансформувалося з елементу дозвілля у стратегію виживання. Технологічна грамотність забезпечує фізичну безпеку (через системи оповіщення), оперативність отримання державних виплат без прив'язки до місця проживання та можливість підтримки стабільних соціальних контактів у дистанційному форматі, що є критичним для збереження ментального здоров'я.

Рівень соціальної резильєнтності (стійкості) літніх людей у кризових умовах безпосередньо корелює з рівнем їхньої технологічної адаптованості та спроможності використовувати цифрові інструменти для вирішення повсякденних завдань. Теоретичний аналіз підтверджує доцільність переходу до емпіричного етапу роботи, метою якого є верифікація реальних потреб респондентів (зокрема на прикладі Тростянецької громади) та розробка прикладних методичних рекомендацій щодо підвищення цифрової грамотності як засобу підвищення якості життя в поважному віці.

РОЗДІЛ 2. ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ

2.1. Програма та методи емпіричного дослідження потреб людей похилого віку

Розробка програми емпіричного аналізу базується на необхідності об’єктивного виявлення трансформацій у структурі запитів осіб похилого віку під впливом кризових чинників. Центральною метою дослідження визначено встановлення реального стану задоволення базових та специфічних потреб літніх громадян, а також оцінку ефективності існуючих механізмів соціальної підтримки в громаді. Об’єктом наукового пошуку виступає процес соціального функціонування даної вікової категорії, тоді як предметом є сукупність матеріальних, медичних, психологічних та комунікативних дефіцитів, що виникають у повсякденній життєдіяльності. Гіпотеза дослідження ґрунтується на припущенні, що умови воєнного стану не лише загострюють традиційні проблеми (здоров’я, низький дохід), а й формують нові критичні запити, пов’язані з безпекою, цифровою адаптацією та втратою звичних соціальних зв’язків.

Методологічний апарат дослідження має комплексний характер і поєднує кількісні та якісні стратегії збору даних для забезпечення максимальної достовірності результатів. Основним методом збору первинної інформації обрано анкетування, яке дозволяє охопити значну кількість респондентів та виявити статистичні закономірності у сприйнятті якості соціального захисту. З метою виявлення вихідного рівня цифрової грамотності нами було розроблено та впроваджено анкету (див. Додаток А). Питання №3 лягло в основу формування навчальних модулів проєкту, питання №4 допомогло обрати методи навчання (наприклад, акцент на подоланні психологічного бар'єру). Опитувальник розроблено з урахуванням когнітивних особливостей людей старшого віку, що передбачає чіткість формулювань та логічну послідовність

блоків питань: від оцінки фізичного стану до рівня залученості в громадське життя. Паралельно з цим застосовується метод напівструктурованого інтерв'ю з експертами - фахівцями соціальної сфери та волонтерами, що дає змогу отримати фахову оцінку ефективності чинних програм активного довголіття та виявити

п

р

и

х

о Важливою складовою емпіричного етапу є метод контент-аналізу індивідуальних планів надання соціальних послуг та звернень громадян до територіальних центрів, що дозволяє відстежити динаміку запитів у ретроспективі. Цей метод дозволив об'єктивувати реальний стан задоволення потреб літніх людей у цифрових послугах, виявити найбільш типові запити щодо соціальної допомоги в умовах воєнного стану та статистично обґрунтувати дефіцит навичок цифрової грамотності серед отримувачів послуг

Особлива увага в програмі приділяється етичним аспектам: забезпеченню анонімності, добровільності участі та створенню комфортної атмосфери під час опитування, що є критичним при роботі з людьми, які перебувають у стані хронічного стресу. Такий інтегрований підхід до вибору інструментарію забезпечує цілісне бачення проблемного поля та створює надійну базу для подальшого формування практичних рекомендацій щодо вдосконалення соціальної політики.

Для забезпечення репрезентативності отриманих результатів у роботі застосовано метод квотної вибірки, де ключовими параметрами відбору виступають вік, стать. Розрахунок обсягу вибіркової сукупності базується на загальній чисельності отримувачів соціальних послуг у межах обраної територіальної громади. Такий підхід дає змогу відобразити специфіку потреб як «молодшої» групи пенсіонерів (60–74 роки), так і осіб старечого віку, чиї запити частіше стосуються паліативної підтримки та стаціонарного догляду.

н

і

Формування вибірки здійснювалося шляхом випадкового відбору з використанням даних територіальних центрів соціального обслуговування, а також залученням методу «снігової кулі» для пошуку одиноких громадян, які не перебувають на обліку, але потребують підтримки. Окрему квоту виділено для осіб, які переїхали з територій активних бойових дій, оскільки їхній соціальний досвід та рівень депривації суттєво відрізняються від запитів місцевих жителів. Важливим елементом методології є інклюзивність опитування: для респондентів із порушеннями зору або обмеженою мобільністю передбачено формат асистованого інтерв'ю, де соціальний працівник або волонтер зачитує питання та фіксує відповіді без внесення суб'єктивних корективів.

Етична складова дослідження реалізується через процедуру інформованої згоди, де кожен учасник ознайомлюється з метою анкетування та гарантіями конфіденційності. Всі отримані персональні дані підлягають анонімізації, а результати використовуються виключно в узагальненому науковому вигляді. Особлива увага приділяється психологічній безпеці, способам мінімізації ретравматизації при обговоренні тем, пов'язаних із безпекою та наслідками воєнних дій. Такий дизайн вибірки та дотримання етичних стандартів забезпечують високу валідність дослідження та створюють етичне підґрунтя для розробки прикладних моделей соціальної роботи.

2.2. Аналіз результатів дослідження соціально-педагогічних потреб та рівня цифрової грамотності літніх людей у кризових умовах

Емпіричне дослідження проводилося протягом березня-квітня 2026 року на базі територіального центру соціального обслуговування селища Тростянець. У дослідженні взяли участь 60 осіб похилого віку, від 60 до 84 років. (вибірка квотна, репрезентативна за віком та статтю) та 5 експертів (соціальні працівники).

Емпіричний етап дослідження був спрямований на комплексне вивчення трансформацій у структурі потреб осіб похилого віку під впливом воєнних дій та

виявлення ролі цифрових компетенцій у мінімізації соціальної ізоляції. Дослідження дозволило об'єктивувати реальний стан задоволення потреб літніх людей та статистично обґрунтувати дефіцит навичок цифрової грамотності серед отримувачів послуг. Узагальнення даних, отриманих за допомогою розробленого інструментарію, дозволило отримати багатогранну картину сучасного стану соціального функціонування літніх людей, дало змогу констатувати трансформацію запитів осіб похилого віку під впливом воєнної агресії.

Провідним методом збору первинної інформації у дослідженні виступило анкетування (опитування респондентів), яке дозволило охопити репрезентативну групу осіб похилого віку (n=60) та виявити статистичні закономірності у їхній поведінці та потребах. Анкета (Додаток А) була структурована таким чином, щоб поступово переходити від загальних соціальних питань до специфічних аспектів цифрової взаємодії.

Перший блок аналізу стосувався загальної оцінки задоволення базових потреб у контексті воєнного стану. За результатами анкетування, було встановлено, що 85% респондентів відчувають зростання тривожності через обмежений доступ до інформації та соціальних контактів. Це зумовлено не лише загрозою фізичній безпеці, а й втратою звичних механізмів соціальної підтримки. Характерно, що «дефіцит спілкування» та «інформаційний вакуум» були поставлені респондентами на друге місце (68%) після матеріальних потреб (72%), випередивши навіть запити щодо фізичної безпеки.

Це свідчить про те, що для людей старшого віку в умовах війни соціальна депривація (відчуження) сприймається як один із найболючіших чинників. Втрата звичного кола спілкування через евакуацію рідних або обмеження пересування призводить до відчуття непотрібності та депресивних станів.

Під час дослідження було виявлено пряму кореляцію між рівнем цифровізації особи та її емоційним станом. Респонденти з «високим» рівнем грамотності (15%) рідше піддаються паніці, оскільки вміють користуватися офіційними чат-ботами ДСНС та верифікованими каналами інформації.

Натомість особи, що споживають інформацію стихійно (чутки, телебачення), демонструють на 30% вищий рівень тривожності.

Аналіз відповідей на питання №5 Анкети (Додаток А) засвідчив, що воєнний стан докорінно змінив мотивацію до навчання. До 2022 року літні люди частіше цікавилися соціальними мережами для перегляду контенту. Зараз пріоритети змінилися: 42% респондентів виділяють відеозв'язок як критичну потребу для «ефекту присутності» з рідними, а 38% прагнуть опанувати цифрові медичні сервіси (Helsi, онлайн-аптеки).

Це підтверджує гіпотезу про те, що цифрова грамотність у кризових умовах стає не просто технічним вмінням, а базовим інструментом соціального виживання та підтримання ментального здоров'я через зв’язок із родиною.

Важливим етапом аналізу стало виявлення вихідного рівня цифрової компетентності. На основі питання №3 було встановлено, що лише 15% опитаних є впевненими користувачами, тоді як 45% взагалі не використовують сучасні пристрої, опиняючись у стані «інформаційного вакууму».

Особлива увага в дослідженні була приділена цифровому розриву. Аналіз відповідей на питання щодо рівня володіння технологіями (питання №3) виявив критичну нерівність.

Також було виявлено пряму кореляцію між рівнем цифрової грамотності та рівнем тривожності (питання №4). Респонденти з високим рівнем навичок частіше використовують офіційні джерела інформації та чат-боти ДСНС, що знижує ризик паніки від неперевірених чуток. Натомість особи з низьким рівнем знань демонструють вищу вразливість до ворожих ІПСО та дезінформації.

Ключовим аспектом розділу став аналіз готовності літніх людей до використання цифрових інструментів як засобу подолання цієї ізоляції. На основі аналізу відповідей на питання №3 та №4 анкети було встановлено рівні володіння цифровими навичками серед респондентів (Таблиця 2.1.).

Таблиця 2.1.

Розподіл респондентів за рівнями цифрової грамотності (n=60)

Рівень	Характеристика навичок	Кількість респондентів %
Низький	Не вміють користуватися смартфоном/інтернетом; відчувають страх перед технікою.	45%
Середній	Вміють здійснювати дзвінки, користуються Viber для базового зв'язку, але не вміють користуватися «Дією» чи онлайн-банкінгом.	40%
Високий	Самостійно знаходять інформацію, користуються державними сервісами, розрізняють фейки.	15%

Аналіз даних таблиці показує, що майже половина респондентів (45%) перебуває в зоні «цифрової вразливості». Це означає, що у разі критичної ситуації (необхідність термінової реєстрації на допомогу, перевірка статусу виплат, пошук мапи укриттів) ці особи будуть повністю безпорадними без втручання соціального працівника.

Дані таблиці демонструють, що майже половина респондентів знаходиться в зоні ризику повної соціальної ізоляції у разі фізичного дистанціювання (обстріли, вимушена евакуація близьких).

Під час напівструктурованого інтерв’ю (Додаток Б) експерти (фахівці соціальної сфери) підкреслили, що найбільшим бар’єром у роботі з цією категорією є «технофобія» — стійкий психологічний страх перед новими пристроями та ризиком «зробити щось не так». Соціальні працівники зазначають, що люди похилого віку бояться стати об'єктами шахрайства або випадково видалити важливі дані. Літні люди часто коментували свої страхи так: «Я боюся натиснути щось не те і зламати телефон» або «Мені соромно просити онуків показати вдесяте». Цей емоційний бар'єр посилюється загальним стресом від війни. Тривога блокує процес навчання навіть за наявності техніки. Спостереження дозволяє зробити висновок, що соціально-педагогічна підтримка повинна починатися з психологічної адаптації, а не з технічних інструкцій. Це свідчить про необхідність розробки спеціальних адаптивних

методик навчання, які б поєднували технічну інструкцію з психологічною підтримкою та подоланням тривожності, формування впевненості у власних силах.

Окремим аспектом дослідження став метод контент-аналізу, об'єктом якого виступили 40 індивідуальних планів надання соціальних послуг та 50 письмових звернень громадян похилого віку до територіального центру соціального обслуговування за період 2024–2026 рр. Метою цього етапу було відстежити об'єктивну динаміку потреб, які фіксуються в офіційній документації. Для отримання повної картини дослідження охопило два блоки:

- внутрішня документація: статут, плани роботи, звіти про надання послуг, протоколи засідань, посадові інструкції;
- зовнішня комунікація (Звернення): письмові та електронні заяви, скарги, записи в журналах особистого прийому, коментарі на офіційних сторінках у соцмережах.

Аналіз одиниць контексту дозволив виявити наступні закономірності:

1. Трансформація змісту індивідуальних планів: Якщо у планах за 2021 рік домінували послуги «допомоги у веденні домашнього господарства» та «придбання продуктів», то в планах на 2024–2026 рр. з'явилися нові індикатори. Зокрема, у 65% випадків було зафіксовано потребу в «інформаційній підтримці» та «навчанні навичкам безпеки». Це свідчить про те, що соціальні працівники де-факто почали виконувати функції соціальних педагогів, допомагаючи клієнтам орієнтуватися в цифровому та безпековому просторі.
2. Структура письмових звернень:

Кількісний аналіз лексичних одиниць у зверненнях громадян дозволив згрупувати їх за категоріями (див. Таблицю 2.2).

Таблиця 2.2.

Результати контент-аналізу письмових звернень осіб похилого віку (n=50)

Категорія запиту	Частота згадувань (одиниць)	Питома вага (%)
Отримання гуманітарної та грошової допомоги	38	76%

Допомога у відновленні документів/статусу ВПО через «Дію»	18	36%
Роз'яснення алгоритмів дій під час повітряної тривоги	12	24%
Консультації щодо дистанційної оплати послуг (зв'язок, ЖКГ)	15	30%

Контент-аналіз дозволив виявити значний розрив між бажанням отримати послугу та можливістю її реалізації. У 40% звернень, де йшлося про отримання статусу ВПО або субсидії, респонденти вказували на «неможливість самостійно зайти в систему» або «відсутність електронного підпису». Це підтверджує, що паперові звернення часто є результатом того, що людина не змогла скористатися цифровим інструментом.

Результати вивчення документації підтвердили гіпотезу про те, що цифрова грамотність сьогодні безпосередньо корелює з рівнем соціального захисту. Індивідуальні плани надання послуг наразі потребують доповнення окремим блоком «цифрової адаптації», оскільки без цього неможливо забезпечити повноцінну автономію літньої людини.

Виявлена тенденція до зростання запитів на «цифрову допомогу» (з 5% у 2021 р. до 36% у 2025 р.) стала вирішальним аргументом для обґрунтування нашого соціально-педагогічного проєкту.

Контент-аналіз звернень громадян до Тростянецький територіальний центр соціального обслуговування (надання соціальних послуг) підтвердив гіпотезу дослідження: у 2024-2026 роках кількість запитів на допомогу в оформленні послуг через застосунок «Дія» зросла на 35% порівняно з довоєнним періодом. Проте лише кожна п’ята людина похилого віку здатна зробити це без сторонньої допомоги. Дистанційне оформлення допомоги є неможливим без базової цифрової підготовки. Це підтверджує існування «цифрової залежності» літніх людей від волонтерів або родичів, що в ситуації кризи робить їхню позицію ще вразливішою та свідчить про перехід потреб із суто матеріальних у площину цифрової інклюзії.

Соціальна ізоляція літніх людей у період війни має подвійний характер: фізичний (обмеження простору) та цифровий (неможливість користуватися сучасними каналами допомоги). Виявлені дефіцити (страх перед технологіями, потреба у телемедицині та відеозв'язку) вимагають розробки адаптивної моделі підтримки. Отримані дані (зокрема розподіл за рівнями в Таблиці 2.3) вказують на доцільність диференційованого підходу: від базових занять «з нуля» для 45% групи до просунутих модулів з медіагігієни для 15% «впевнених» користувачів. Воєнний стан змінив пріоритети навчання з розважальних на прагматичні (відеозв'язок, медицина, держпослуги). Подолання страху перед технологіями є першочерговим завданням соціального педагога.

Результати анкетування та інтерв'ю стали емпіричним підґрунтям для створення проєкту «Цифрова варта», що дозволить інтегрувати літніх людей у цифрову громаду та підвищити їхній рівень безпеки.

2.3. Розробка соціально-педагогічного проєкту «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану»

В основі проєкту лежать три наукові концепції:

- андрагогіка (теорія навчання дорослих): врахування того, що літні люди навчаються лише тоді, коли розуміють практичну цінність знань.

- концепція «Активного довголіття» : підхід ВООЗ, де цифрова грамотність розглядається як інструмент підтримки незалежності літньої людини.

- теорія резильєнтності: здатність особистості адаптуватися до кризових умов (війни) через опанування нових ресурсів (цифрових сервісів).

Під час розробки проєкту проводиться три етапи: діагностично-прогностичний, конструктивно-проєктувальний, організаційно-технологічний.
На діагностично-прогностичному етапі, використовується метод анкетування, проводиться соціально-педагогічний аудит потреб. Виявлено, що 65% респондентів відчувають страх перед фінансовими операціями онлайн, а 80%

отримують новини з неперевірених джерел (Viber-чати, сумнівні Facebook-групи). Це стало основою для створення модуля «Цифрова броня». Повторне анкетування (після завершення проєкту) показало позитивну динаміку за п

у На конструктивно-проєктувальному етапі формується зміст навчання. У Увага приділяється мінімізації когнітивного навантаження, відмові від складної термінології, розробці візуальних інструкцій (піктограми, стрілочки, великий шрифт).

а Під час організаційно-технологічного етапу визначається форма взаємодії. О Оскільки група літніх людей часто неоднорідна, використовуються такі форми, як лекції-презентації з основ безпеки (фронтальні заняття); практичне відпрацювання навичок, наприклад, реєстрація в «Дії» (підгрупові заняття); при й індивідуальному спілкуванні, допомога волонтерів у вирішенні специфічних проблем (скидання пароля, налаштування камери).

т Для успіху проєкту «Цифрова варта» у розробку закладено наступні принципи:

- принцип «Безпечного простору»: учасникам дозволяється помилятися, багаторазово демонструється, що випадкове натискання не призведе до «вибуху» чи поломки пристрою;

(- метод зворотного зв’язку: кожне наступне заняття починається з повторення матеріалу попереднього та розбору труднощів, з якими учасники зіткнулися вдома;

е - метод «Цифрового наставництва»: залучення студентів-волонтерів (майбутніх соціальних працівників), що реалізує ідею діалогу між поколіннями.

ш При розробці передбачено систему моніторингу, яка включає: лист самооцінки: де учасник сам відмічає, що він навчився робити (наприклад, «Я вмію самостійно надіслати фото у Viber»), контрольні вправи: «Запишіться до терапевта через смартфон», «Знайдіть на карті найближче укриття», «Визначте, чи є це повідомлення про виплату справжнім».

с

т

Чому проєкт називається «Варта»? Назва має символічне значення: навчена літня людина стає вартовим безпеки у своїй родині та під'їзді. Вона не лише сама не вірить фейкам, а й зупиняє їх поширення серед сусідів, стаючи активним суб'єктом захисту інформаційного простору громади.

Проєкт «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану»

Актуальність проєкту.

В умовах воєнного стану в Україні цифровізація суспільства прискорилася, що призвело до поглиблення «цифрового розриву». Для людей похилого віку смартфон став не просто засобом зв'язку, а інструментом виживання: отримання сповіщень про тривогу, доступ до електронних рецептів, оформлення допомоги в «Дії». Проте низький рівень цифрової грамотності та вразливість перед дезінформацією створюють бар'єри для адаптації. Проєкт «Цифрова варта» спрямований на формування «цифрового імунітету» та соціальну інклюзію літніх осіб.

Паспорт проєкту:

Цільова група: особи віком 60+ (пенсіонери, ВПО похилого віку).

Термін реалізації: 3 місяці (12 групових занять + індивідуальні консультації).

База реалізації: Тростянецький центр соціального обслуговування.

Форма роботи: соціально-педагогічний тренінг, воркшоп, консультування.

Мета: Підвищення рівня соціальної адаптації та резильєнтності осіб похилого віку шляхом навчання цифровим навичкам та основам медіабезпеки.

Завдання:

1. Сформувати навички роботи з базовими сервісами (Helsi, Дія, банкінг).
2. Навчити методам протидії кібершахрайству та фейкам.
3. Мінімізувати рівень соціальної ізоляції через оволодіння сучасними засобами комунікації.
4. Знизити рівень «техностресу» (страху перед технікою).

Зміст та структура навчальних модулів:

Модуль І. «Адаптивні налаштування та комунікація» (3 заняття):

- Тема 1.1: Ергономіка смартфона: налаштування шрифтів, яскравості, звукових сповіщень про небезпеку.

- Тема 1.2: Етикет та безпека в месенджерах (Viber, Telegram, WhatsApp). Створення сімейних груп.

- Тема 1.3: Відеозв'язок як інструмент подолання самотності: Zoom та Google Meet для спілкування з рідними.

Модуль ІІ. «Кібербезпека: Цифрова Варта» (3 заняття)

- Тема 2.1: Гігієна паролів та двофакторна автентифікація. Як захистити свій акаунт.

- Тема 2.2: Фішинг та соціальна інженерія: як розпізнати шахрайські повідомлення про «виплати від ООН» або «дзвінки з банку».

- Тема 2.3: Інформаційна безпека: перевірка джерел новин, розпізнавання маніпуляцій та фейків в умовах війни.

Модуль ІІІ. «Електронні сервіси та цифрові права» (4 заняття)

- Тема 3.1: Екосистема «Дія»: цифрові документи, подання заяв на пошкоджене майно, зміна місця проживання онлайн.

- Тема 3.2: Електронне здоров'я: робота з Helsi.me, пошук аптек за програмою «Доступні ліки».

- Тема 3.3: Фінансова грамотність: оплата комунальних послуг без черг, переказ коштів, безпечні покупки в інтернеті.

- Тема 3.4: Електронна демократія: як подати звернення до місцевої влади або підписати петицію.

Модуль ІV. «Соціальна активність та дозвілля» (2 заняття)

- Тема 4.1: YouTube як майданчик для самоосвіти та хобі. Пошук корисного контенту (садівництво, оздоровча гімнастика).

- Тема 4.2: Культурне дозвілля: віртуальні екскурсії музеями світу, прослуховування аудіокниг.

Методи реалізації:

Метод «Micro-learning»: подача інформації короткими, зрозумілими блоками по 15 хвилин з негайною практикою.

Метод «Buddy-system»: закріплення за кожним учасником волонтера-студента або більш досвідченого однолітка для індивідуальної допомоги.

Метод «Case-study»: розбір реальних ситуацій із життя (наприклад, аналіз підозрілого SMS-повідомлення).

Очікувані результати:

1. Учасники отримають знання володіння алгоритмами безпечного користування інтернетом (80% успішності за тестами).
2. У людей похилого віку зменшиться відчуття ізоляції на 30–40% (згідно з повторним опитуванням за шкалою самотності).
3. Особи літнього віку оволодіють навиками самостійної оплати рахунків та замовлення ліків онлайн, що зменшить навантаження на соціальних працівників.

Ризики та заходи запобігання:

- Ризик: нестабільний емоційний стан через воєнні дії.
- Заходи: включення елементів психологічного розвантаження в кожне заняття; робота в безпечному приміщенні (укритті).
- Ризик: низька швидкість засвоєння матеріалу.
- Заходи: видання кожному учаснику «друкованого путівника вартового» з великим шрифтом та покроковими ілюстраціями.

Рекомендації щодо впровадження:

- Заняття мають проводитися регулярно, не рідше 2 разів на тиждень, щоб навички не втрачалися.
- Обов'язкова наявність стабільного Wi-Fi та роздрукованих пам'яток, які учасники забирають із собою.
- Важливо створювати сприятливий психологічний клімат, такий щоб емоційно-психологічний настрій учасників відображав ступінь задоволеності спільною діяльністю та взаємовідносинами, атмосферу «клубу за інтересами», де навчання переплітається з чаюванням та неформальним спілкуванням.

Проєкт «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану» характеризується високим рівнем адаптивності, що є важливою умовою для функціонування систем безпеки в умовах динамічної зміни безпекового середовища. Гнучкість структури проєкту дозволяє оперативно корегувати його змістовне наповнення відповідно до актуальних викликів та загроз, що виникають у державі.

У випадку ідентифікації новітніх видів правопорушень (зокрема, специфічних схем кібершахрайства чи методів соціальної інженерії), контент модулів «Цифрової варти» підлягає негайній актуалізації. Це забезпечує відповідність теоретичного матеріалу практичним реаліям сьогодення.

Проєкт спроможний до швидкої трансформації та інтеграції нових методів протидії злочинності, що робить його ефективним інструментом превенції у довгостроковій перспективі.

Завдяки системному моніторингу соціально-політичної та криміногенної ситуації, освітні компоненти «Цифрової варти» не втрачають своєї практичної цінності, надаючи користувачам алгоритми захисту від найбільш актуальних загроз у режимі, наближеному до реального часу.

Адаптивність проєкту «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану» виступає гарантом його життєздатності та високої ефективності, дозволяючи системі не лише реагувати на існуючі ризики, а й превентивно готувати населення до протидії новим формам протиправної діяльності.

Висновки до другого розділу

У другому розділі здійснено цілісне теоретико-методологічне обґрунтування та покрокову розробку соціально-педагогічного проєкту «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану».

Підсумовуючи результати розробки соціально-педагогічного проєкту «Цифрова варта», можна констатувати наступне:

Обґрунтовано концептуальну модель проєкту, яка інтегрує принципи андрагогіки, концепцію «Активного довголіття» та теорію резильєнтності. Це дозволило змістити фокус із простого навчання цифровим навичкам на комплексне формування життєстійкості літньої людини в умовах кризового соціуму.

Розроблений проєкт є комплексною відповіддю на виклик «цифрового розриву», що загострився внаслідок прискореної цифровізації державних та медичних послуг. «Цифрова варта» акцентує увагу на специфічних потребах воєнного часу: медіабезпеці, кібергігієні та доступі до критично важливих електронних послуг (Дія, Helsi, онлайн-банкінг). В основі програми лежить не просто передача знань, а створення механізмів соціальної адаптації та безпечних комунікацій.

Діагностика потреб цільової групи, проведена на базі Тростянецького центру соціального обслуговування, виявила критичний рівень вразливості респондентів: 65% відчувають деструктивний страх перед цифровими фінансовими операціями, а 80% перебувають під впливом неперевірених джерел інформації. Ці дані підтвердили необхідність створення спеціалізованого модуля «Цифрова броня» та адаптації методичних матеріалів під когнітивні особливості осіб віком 60+.

Методологічна гнучкість проєкту забезпечується використанням різнорівневих форм взаємодії: від фронтальних лекцій-презентацій до індивідуального цифрового наставництва з боку волонтерів. Це дозволяє врахувати неоднорідність групи та забезпечити індивідуальну траєкторію навчання для кожного учасника.

Змістовно-технологічна структура проєкту реалізована через чотири модулі, що охоплюють спектр від базових налаштувань смартфона до складних навичок електронної демократії та медіагігієни. Ключовою особливістю розробки є мінімізація когнітивного навантаження та використання візуально-

орієнтованого інструментарію. Впровадження методу *«Micro-learning»* у поєднанні з системою *«Buddy-system»* (залучення студентів-волонтерів) забезпечує подолання «техностресу» та створює умови для ефективного міжпоколінного діалогу. Встановлено, що навчання людей похилого віку має відбуватися через подолання психологічного бар'єру («техностресу») та базуватися на методах мікронавчання (Micro-learning) і наставництва (Buddy-system). Це забезпечує не лише засвоєння знань, а й емоційний комфорт учасників.

Визначено триетапний алгоритм реалізації проєкту, що базується на поступовому зануренні учасників у цифрове середовище. Особливу увагу приділено конструктивно-проєктувальному етапу, де за рахунок візуалізації інструкцій та адаптації термінології було нівельовано когнітивні бар'єри, притаманні цільовій групі.

Принципи «Безпечного простору» та «Зворотного зв'язку» виступають психолого-педагогічними запобіжниками, що знижують тривожність учасників та сприяють перетворенню смартфона з джерела небезпеки на інструмент виживання та дозвілля.

Обґрунтовано соціально-педагогічний потенціал проєкту як засобу адаптації. Доведено, що оволодіння цифровими інструментами безпосередньо впливає на рівень соціальної резильєнтності літніх людей, дозволяючи їм підтримувати родинні зв'язки, самостійно вирішувати побутові питання та захищатися від інформаційних маніпуляцій, що суттєво знижує рівень їхньої соціальної ізоляції.

Адаптивність та життєздатність «Цифрової варти» визначено як головну характеристику проєкту в умовах динамічного безпекового ландшафту. На відміну від статичних освітніх програм, проєкт передбачає механізм оперативного оновлення контенту відповідно до появи нових кіберзагроз чи змін у нормативно-правовій базі (наприклад, функціоналу сервісу «Дія»). Це перетворює літню людину на «вартового», який спроможний не лише захистити

власні інтереси, а й стати осередком інформаційної безпеки у своєму мікросоціальному оточенні (родині, громаді).

Сформовано систему критеріїв оцінки ефективності проєкту, яка включає когнітивний (знання), діяльнісний (вміння користуватися сервісами) та емоційно-ціннісний (впевненість у власних силах) показники. Запропонований інструментарій (анкетування, листи самооцінки) дозволяє відстежувати динаміку адаптації кожного учасника. Спроєктована система моніторингу, що включає листи самооцінки та практичні кейс-стаді, дозволяє не лише відстежувати динаміку засвоєння навичок, а й оперативно адаптувати зміст модулів до нових видів шахрайств, забезпечуючи високу життєздатність розробки в умовах воєнного стану.

Таким чином, проєкт «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в умовах воєнного стану» є цілісною соціально-педагогічною технологією, яка відповідає сучасним викликам і може бути рекомендована до впровадження в діяльність територіальних центрів соціального обслуговування та громадських організацій. Очікувана ефективність проєкту полягає у комплексному результаті: зниженні рівня соціальної ізоляції на 30–40%, формуванні стійкого «цифрового імунітету» до шахрайств та підвищенні автономності літніх людей у побутових питаннях (медицина, фінанси, комунікації). Впровадження розробленого проєкту дозволяє нівелювати «цифровий розрив», що є невід’ємною складовою успішної соціальної адаптації вразливих верств населення в умовах тривалого воєнного стану.

Символізм назви «Цифрова варта» відображає ідеологічну мету проєкту — формування медіагігієни на рівні мікрогромади. Навчена літня людина стає транслятором безпечної поведінки у своєму середовищі, що має довгостроковий превентивний ефект проти дезінформації.

Практичне значення розробки підтверджується прогнозованим зниженням рівня соціальної ізоляції та підвищенням автономії літніх осіб (до 80% успішного

виконання контрольних вправ), що суттєво оптимізує навантаження на систему соціального обслуговування в Тростянецькому регіоні.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі здійснено теоретичне обґрунтування та практичну розробку системи соціально-педагогічної підтримки осіб похилого віку в умовах воєнного стану.

Проаналізовано соціально-психологічну специфіку людей похилого віку як об'єкта соціальної роботи. Встановлено, що в умовах воєнної агресії ця категорія населення стикається з подвійною вразливістю: фізіологічними змінами, притаманними процесу старіння, та екстремальним психологічним навантаженням. Визначено, що ключовими бар'єрами для їхньої адаптації є відчуття соціальної ізоляції, дефіцит актуальної інформації та «цифровий розрив», який у кризових ситуаціях стає загрозою для фізичної та фінансової безпеки особистості. Теоретичний аналіз проблеми підтвердив, що в умовах воєнного стану соціально-психологічний стан людей похилого віку зазнає суттєвої деформації. Виявлено, що традиційні форми соціальної підтримки є недостатніми без інтеграції компонентів цифрової адаптації. Переорієнтація соціальної політики з пасивного надання пільг на стимулювання внутрішнього потенціалу літніх людей є єдиним ефективним шляхом подолання вікової дискримінації та соціальної ізоляції. Соціальна інклюзія літніх осіб сьогодні безпосередньо залежить від їхньої спроможності оперувати інформаційними потоками, що вимагає розробки спеціалізованих педагогічних стратегій, адаптованих під специфіку вікової когнітивної сфери. В умовах сучасних глобальних викликів та воєнного стану в Україні концепція активного довголіття трансформується з теоретичної моделі на життєво необхідну стратегію виживання та розвитку суспільства. Встановлено, що сучасна нормативно-правова база України, попри екстремальні умови війни, демонструє високий ступінь адаптивності, забезпечуючи безперервність соціальних гарантій та спрощення доступу до критично важливих сервісів для найбільш вразливих верств населення.

Обґрунтовано роль концепції «активного довголіття» та правових засад соціального захисту в сучасних умовах. Доведено, що сучасна соціальна політика має еволюціонувати від патерналістської моделі «допомоги» до моделі «активізації» внутрішнього ресурсу літньої людини. Специфіка правового регулювання в умовах воєнного стану вимагає від соціальних служб особливої гнучкості та впровадження інструментів дистанційної взаємодії, що робить цифрову грамотність не додатковою перевагою, а базовою потребою для реалізації прав літніх громадян. Дослідження правового та соціального дискурсу засвідчило, що державна політика «активного довголіття» в Україні потребує нових інструментів реалізації, особливо в регіонах, що постраждали від воєнної агресії. Встановлено, що цифровізація соціальних послуг (системи «Дія», «Helsi», електронні пенсійні сервіси) створює нові бар'єри для осіб 60+, перетворюючи цифрову грамотність на фундаментальне право людини та засіб її соціального виживання.

На основі емпіричного дослідження верифіковано нагальні потреби цільової групи. Результати анкетування продемонстрували, що попри високу мотивацію до спілкування, значна частина осіб похилого віку (понад 65%) відчуває тривогу перед використанням цифрових фінансових та державних сервісів. Найбільшою зоною ризику визначено низький рівень медіагігієни (80% респондентів), що в умовах гібридної війни та активізації кібершахрайства робить літніх людей об'єктом маніпуляцій та соціальної інженерії.

За результатами емпіричного діагностування потреб літніх громадян у Тростянецькій громаді, ідентифіковано гострий розрив між необхідністю використання онлайн-інструментів та реальними навичками населення. Високий показник вразливості до дезінформації та страх перед цифровими фінансовими операціями підтвердили гіпотезу про те, що медіабезпека є пріоритетним напрямом соціально-педагогічної роботи, оскільки вона напряму корелює з почуттям базової безпеки особистості в умовах війни.

Розроблено та науково обґрунтовано соціально-педагогічний проєкт «Цифрова варта: медіабезпека та соціальна адаптація людей похилого віку в

умовах воєнного стану». В основі проєкту лежить інтеграція андрагогічного підходу та теорії резильєнтності. Інноваційність розробки полягає у зміщенні акцентів з технічного навчання на формування «цифрового імунітету» та зміну соціальної ролі літньої людини. Через впровадження методів «Micro-learning» та «Buddy-system» (залучення волонтерів-наставників) забезпечується не лише засвоєння навичок роботи зі смартфоном, а й подолання соціального відчуження.

Доведено стратегічне значення адаптивності проєкту. Проєкт «Цифрова варта» спроєктований як динамічна система, здатна до миттєвої актуалізації змісту відповідно до нових викликів (появи нових схем шахрайства, оновлення сервісів «Дія» чи Helsi). Це гарантує релевантність отриманих знань та їх високу практичну цінність у режимі реального часу. Ключовою відмінністю проєкту є його превентивний характер: він спрямований не лише на ліквідацію цифрової неграмотності, а й на формування критичного мислення та захисних механізмів проти гібридних інформаційних загроз.

Практична цінність розробки полягає у впровадженні адаптивних методик навчання, таких як «Micro-learning» та «Buddy-system». Використання волонтерського ресурсу (студентів-соціальних працівників) дозволяє вирішити проблему кадрового дефіциту та одночасно реалізувати модель міжпоколінної солідарності. Назва «Варта» символізує зміну парадигми: від сприйняття літньої людини як жертви обставин до визнання її активним суб’єктом, здатним забезпечити безпеку власного інформаційного простору.

Сформульовано очікувані соціальні ефекти від реалізації проєкту. Окрім прямого підвищення рівня цифрової грамотності, впровадження «Цифрової варти» сприяє зміцненню міжпоколінних зв’язків, зниженню рівня техностресу та перетворенню літніх осіб на активних «вартових» інформаційної безпеки у громаді. Це створює умови для успішної соціальної інклюзії та підтримки ментального здоров’я людей похилого віку, перетворюючи їх з вразливої верстви на стійких суб’єктів громадського життя в умовах війни. Прогнозні показники ефективності свідчать, що системне впровадження «Цифрової варти» дозволить суттєво знизити рівень техностресу та соціальної ізоляції серед мешканців

громади. Результати роботи можуть бути використані територіальними центрами соціального обслуговування як базова модель для масштабування програм цифрової інклюзії в інших регіонах України. Підсумовуючи, можна стверджувати, що ефективна соціальна підтримка літніх людей у воєнний та поствоєнний періоди має базуватися на принципах гідності, автономії та повноправної участі. Тільки за умови переходу до сервісно-орієнтованої та людиноцентричної моделі держава зможе забезпечити не лише тривалість, а й високу якість життя своїх громадян похилого віку.

Таким чином, мета роботи досягнута, а завдання виконані в повному обсязі. Розроблений проєкт має високий потенціал для впровадження у діяльність територіальних центрів соціального обслуговування як ефективний інструмент превенції соціальної ізоляції та зміцнення безпекового середовища громади.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аксьонова С. Ю., Крімер Б. О., Курило І. О. та ін. Населення України: Імперативи демографічного старіння. Київ : Адеф-Україна, 2014. 288 с.
2. Александрова Н. Х. Особливості психологічної допомоги людям пізнього дорослого віку. *Психологія і суспільство*. 2018. № 3-4. С. 132–143.
3. Безпалько О. В. Соціальна робота в громаді : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2005. 176 с.
4. Безруков В. В., Чайковська В. В. Медико-соціальні проблеми старіння в Україні. *Журнал Національної академії медичних наук України*. 2011. Т. 17, № 4. С. 341–350.
5. Вплив збройного нападу Російської Федерації на людей похилого віку в Україні: звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини (УВКПЛ). 2023. 42 с.
6. Всесвітня організація охорони здоров'я. Медико-соціальне забезпечення осіб похилого віку : звіт робочої групи (Берлін, 15–19 груд. 1980 р.). Копенгаген : Європейське регіональне бюро ВООЗ, 1982. 54 с.
7. Галян О. І. Психологія особистості: соціальна інклюзія та адаптаційні ресурси в умовах трансформації суспільства : монографія. Дрогобич: Швидкодрук, 2018. 210 с.
8. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам : Постанова Кабінету Міністрів України від 20 берез. 2022 р. № 332. (із змінами згідно з Постановою № 632). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/332-2022-%D0%BF
9. Деякі питання надання соціальних послуг в умовах воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 07 лип. 2022 р. № 783. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/783-2022-%D0%BF (дата звернення: 21.04.2026).
10. Дзюбій Д. П. Підвищення ефективності соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах геріатричних пансіонатів. *Збірник наукових праць*

Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна». 2010. № 2. С. 87–90.

11. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. І. Д. Звєрєвої. Київ ; Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.

12. Житинська М. О. Деякі аспекти життєдіяльності людей похилого віку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2014. Вип. 18. С. 171–177.

13. Каркач А. В., Семигіна Т. В. «Доросле кохання»: сексуальна активність у літньому віці. *SCIENTIA*. 2021. № 1. С. 42–44.

14. Конституція України : Закон від 28 черв. 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 21.04.2026).

15. Коваліско Н. В. Соціальна ідентичність як чинник соціальної стратифікації. *Соціальна психологія*. 2006. № 4. С. 94–106.

16. Ковальська О. Соціально-психологічна підтримка вразливих груп населення в умовах системної кризи. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*. 2022. Вип. 20. С. 88–95.

17. Коленіченко Т. І. Особливості адаптації людини похилого віку до умов нового соціального середовища. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2013. Вип. 16. С. 64–71.

18. Конончук Т. В. Освіта людей літнього віку як напрям соціально-педагогічної роботи. *Науковий вісник НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка*. 2013. Вип. 15. С. 132–139.

19. Кухта М. П. Соціальний потенціал людей старшого віку в Україні. Київ : КНУКіМ, 2018. 196 с.

20. Лузан П. Г. Основи андрагогіки : навч. посіб. Київ : Дакор, 2010. 164 с.

21. Лукашевич М. П., Семигіна Т. В. Соціальна робота (теорія і практика) : підручник. Київ : Каравела, 2020. 368 с.

22. Мадридський міжнародний план дій щодо старіння 2002 року : прийнятий Другою Всесвітньою асамблеєю з питань старіння (квітень 2002 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_b31 (дата звернення: 21.04.2026).

23. Міністерство цифрової трансформації України. Оцінка рівня цифрових навичок громадян : аналітичний звіт. URL: https://osvita.diia.gov.ua/ (дата звернення: 21.04.2026).

24. Офіційний сайт Міністерства соціальної політики України. URL: https://www.msp.gov.ua (дата звернення: 21.04.2026).

25. Платформа Дія.Безбар'єрність. URL: https://bf.diia.gov.ua (дата звернення: 21.04.2026).

26. Про затвердження Державного стандарту соціальної послуги догляду вдома: Наказ Міністерства соціальної політики України від 13 листоп. 2013 р. № 760. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z2045-13 (дата звернення: 21.04.2026).

27. Про затвердження Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 жовт. 2020 р. № 1030-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1030-2020-%D1%80 (дата звернення: 21.04.2026).

28. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 05 жовт. 2017 р. № 2163-VIII. Поточна редакція від 19.10.2025 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2163-19 (дата звернення: 21.04.2026).

29. Про основні засади соціального захисту ветеранів праці та інших громадян похилого віку в Україні : Закон України від 16 груд. 1993 р. № 3721-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3721-12 (дата звернення: 21.04.2026).

30. Про особливості виплати та доставки пенсій, грошових допомог на період введення воєнного стану : Постанова Кабінету Міністрів України від 26 лют. 2022 р. № 162. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/162-2022-%D0%BF (дата звернення: 21.04.2026).

31. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 трав. 2015 р. № 389-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19 (дата звернення: 21.04.2026).

32. Про соціальні послуги : Закон України від 17 січ. 2019 р. № 2671-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19 (дата звернення: 21.04.2026).

33. Про схвалення Концепції розвитку цифрових компетентностей та затвердження плану заходів з її реалізації : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 03 берез. 2021 р. № 167-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2021-%D1%80 (дата звернення: 21.04.2026).

34. Про схвалення Стратегії демографічного розвитку України на період до 2040 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 верес. 2024 р. № 1105-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1105-2024-%D1%80 (дата звернення: 21.04.2026).

35. Про схвалення Стратегії державної політики з питань здорового та активного довголіття населення на період до 2025 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 січ. 2018 р. № 10-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/10-2018-p#Text

36. Деякі питання виплати допомоги на проживання внутрішньо переміщеним особам: Постанова Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 № 332 (із змінами згідно з Постановою № 632).

37. Психологічна допомога населенню в умовах війни / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 140 с.

38. Романова І. А. Соціальна інтеграція літніх людей через соціальні ігротеки. *Психолого-педагогічні аспекти навчання та виховання в системі безперервної освіти* : матеріали конференції. Харків : ХНПУ, 2019. С. 17–18.

39. Семигіна Т. В. Сучасна соціальна робота. Київ : Академвидав, 2020. 272 с.

40. Сопко Р. І. Теоретичні концепції старіння та їх сутність. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2012. № 24. С. 166–169.

41. Соціальна геронтологія / уклад. Н. М. Коляда. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2016. 182 с.

42. Соціальна педагогіка: Мала енциклопедія / за ред. І. Д. Звєрєвої. Київ : Центр навч. л-ри, 2008. 336 с.

43. Соціальна робота : навч. посіб. : у 2 т. / за ред. І. Д. Звєрєвої. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. Т. 2 : Робота з різними групами клієнтів. 373 с.

44. Соціальна робота : навч. посіб. / за ред. Н. Х. Романової. Київ : Фенікс, 2018. 320 с.

45. Соціальна робота: технологічний аспект : навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. Київ : Центр навч. літератури, 2004. 352 с.

46. Співак Л. М. Соціально-психологічна адаптація внутрішньо переміщених осіб похилого віку в умовах воєнного стану. *Психологічний часопис*. 2024. Т. 10, № 2. С. 45–58.

47. Столярик О. Ю. Університет третього віку як модель соціальної підтримки літніх людей. *Соціальна педагогіка: теорія та практика*. 2015. № 2. С. 85–92.

48. Теорії і методи соціальної роботи : підручник / за ред. Т. В. Семигіної, І. І. Миговича. Київ : Академвидав, 2005. 328 с.

49. Терещенко І. І., Наумець А. М. Особливості соціальної роботи з людьми похилого віку в умовах сучасної України. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2011. № 3. С. 113–117.

50. Тополь О. В. Старість у контексті соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. 214 с.

51. Тюптя О. В. Соціальна робота з людьми похилого віку : навч. посіб. Київ : Знання, 2021. 215 с.

52. Тюптя О. В., Іванова І. Б. Соціальна робота: теорія і практика : навч. посіб. Київ : Знання, 2008. 574 с.

53. Університет третього віку: Методичні рекомендації щодо організації навчання літніх людей / уклад. О. Ю. Столярик. Київ : АСП, 2013. 44 с.

54. Фролькис В. В. Старение и биологические возможности организма. Москва : Наука, 1975. 272 с.

55. Чайковська В. В. Геріатрична допомога в Україні: стан та перспективи розвитку. *Журнал Національної академії медичних наук України*. 2019. Т. 25, № 2. С. 145–152.

56. Чеботарьов Д. Ф., Фролькіс В. В. Посібник з геронтології та геріатрії. Київ : Здоров'я, 1982. 350 с.

57. Цифрова трансформація соціальної сфери в Україні: стан та перспективи. Аналітична доповідь. Київ : Мінцифра, 2025. 48 с.

58. Шахрай В. В. Технології соціальної роботи : навч. посіб. Київ : Центр навч. літератури, 2006. 464 с.

61. Digital Economy and Society Index (DESI) 2024: Monitoring Europe's digital progress. European Commission. URL: https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/desi (дата звернення: 21.04.2026).

62. Knowles M. S. The Modern Practice of Adult Education: From Pedagogy to Andragogy. Revised edition. Cambridge : Adult Education Company, 1980. 400 p.

ДОДАТОК А

АНКЕТА ВИВЧЕННЯ ПОТРЕБ ТА РІВНЯ ЦИФРОВОЇ ГРАМОТНОСТІ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Шановний респонденте! Просимо Вас взяти участь у дослідженні, метою якого є вдосконалення соціальної підтримки літніх людей. Опитування є анонімним, а Ваші відповіді будуть використані лише в узагальненому вигляді.

1. Чи відчуваєте Ви потребу в додатковій допомозі через воєнний стан?

а) Так, постійно;

б) Скоріше так;

в) Важко відповісти;

г) Ні, справляюся самостійно.

2. Яка сфера Вашого життя постраждала найбільше? (можна обрати декілька варіантів)

а) Матеріальне становище;

б) Доступ до медичних послуг;

в) Спілкування з рідними та друзями;

г) Психологічний стан (тривога, страх).

3. Як Ви оцінюєте свій рівень володіння смартфоном/комп'ютером?

а) Не користуюся взагалі;

б) Вмію лише телефонувати;

в) Користуюся месенджерами (Viber/Telegram), але не вмію іншого;

г) Впевнений користувач (онлайн-банкінг, Дія, пошук інформації).

4. Що заважає Вам активніше використовувати цифрові технології?

а) Відсутність пристрою або доступу до інтернету;

б) Страх помилитися або зламати пристрій;

в) Немає кого попросити навчити;

г) Не бачу в цьому потреби.

5. Які цифрові навички були б для Вас найбільш корисними зараз?

а) Оплата комунальних послуг онлайн;

б) Запис до лікаря через інтернет;

в) Відеозв'язок з рідними;

г) Отримання державних послуг (допомога ВПО, субсидії).

Дякуємо за Ваші відповіді!

ДОДАТОК Б

ОПИТУВАЛЬНИК НАПІВСТРУКТУРОВАНОГО ІНТЕРВ'Ю ДЛЯ ЕКСПЕРТІВ (ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ)

Мета: виявлення професійної оцінки потреб літніх людей та бар'єрів у наданні соціально-педагогічної підтримки під час воєнного стану.

Блок 1. Професійний досвід

1. Який Ваш досвід роботи з особами похилого віку в умовах кризових ситуацій?

Блок 2. Трансформація потреб клієнтів

2. Які запити від літніх людей стали найбільш масовими після початку повномасштабної агресії?

3. Чи спостерігаєте Ви зростання запитів на допомогу в опануванні цифрових сервісів (Дія, месенджери, банківські додатки)?

4. Наскільки гострою, на Вашу думку, є проблема соціальної ізоляції серед Ваших підопічних зараз?

Блок 3. Оцінка цифрового розриву

5. Які головні бар'єри (психологічні, технічні, когнітивні) заважають літнім людям інтегруватися в цифровий простір?

6. Як Ви оцінюєте ефективність існуючих програм «Університетів третього віку» в умовах війни?

Блок 4. Рекомендації

7. Які форми соціально-педагогічної роботи (індивідуальні консультації, групові тренінги, волонтерська підтримка) є найбільш дієвими для цієї вікової категорії?

8. Яких ресурсів (технічних, кадрових, методичних) найбільше бракує Вашій установі для підвищення рівня цифрової грамотності клієнтів?

ДОДАТОК В
ПОРІВНЯЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ЛЮДЬМИ ПОХИЛОГО ВІКУ

Критерій порівняння	Патерналістська модель (Опіка)	Модель активного старіння (Активація)
Роль літньої людини	Пасивний об’єкт допомоги та нагляду	Активний суб’єкт, партнер у вирішенні проблем
Основна мета	Задоволення базових фізіологічних потреб	Самореалізація, збереження соціальних зв'язків
Характер послуг	Стаціонарний догляд, натуральна допомога	Освітні послуги, гуртки, волонтерство
Спрямованість	На подолання наслідків старості	На використання потенціалу та досвіду особи
Очікуваний результат	Комфортне доживання	Покращення якості життя та інклюзія

ДОДАТОК В

ЕТАПИ РЕАЛІЗАЦІЇ (ПЛАН-ГРАФІК)

Етап	Зміст діяльності	Терміни
І Підготовчий	Анкетування учасників, формування груп за рівнем знань, підготовка методичних посібників («Цифрова шпаргалка»).	1-2 тиждень
ІІ Навчальний	Проведення 12 занять (воркшопів) за чотирма модулями (Техніка, Безпека, Сервіси, Дозвілля).	3-10 тиждень
ІІІ Практичний	Самостійне виконання завдань: оплата комунальних послуг онлайн, відеодзвінок рідним, перевірка новини на правдивість.	11 тиждень
ІV Підсумковий	Фінальне тестування, вручення сертифікатів «Цифрового вартового», аналіз результатів.	12 тиждень

ДОДАТОК Г

ПЛАН РЕАЛІЗАЦІЇ ІІ ЕТАПУ: НАВЧАЛЬНИЙ (3-10 ТИЖНІ)

Тиждень	Модуль	Тема заняття	Кількість занять
3 тиждень	Техніка	Основи роботи з обладнанням, налаштування систем.	1
4 тиждень	Техніка	Поглиблене вивчення технічних інструментів.	2
5 тиждень	Безпека	Цифрова безпека та правила фізичної безпеки.	1
6 тиждень	Безпека	Протоколи дій у надзвичайних ситуаціях / Кібергігієна.	2
7 тиждень	Сервіси	Огляд та впровадження внутрішніх/зовнішніх сервісів.	2
8 тиждень	Сервіси	Практикум: автоматизація процесів через сервіси.	1
9 тиждень	Дозвілля	Командна взаємодія та креативні методики.	2
10 тиждень	Дозвілля	Підбиття підсумків навчання, воркшоп з рефлексії.	1
Разом		4 модулі	12 занять

Деталізація модулів:

1. Модуль «Техніка»: фокус на «залізі», інструментах та технічних навичках (Hard Skills).
2. Модуль «Безпека»: захист даних, приватність та безпечне середовище.
3. Модуль «Сервіси»: робота з ПЗ, платформами для співпраці та онлайн-інструментами.
4. Модуль «Дозвілля»: неформальна освіта, софт-скіли та емоційне розвантаження.

ДОДАТОК Д

ОРІЄНТОВНИЙ ПЛАН ЗАНЯТЬ

(Напрям: Цифрова грамотність)

№ заняття	Тема заняття	Зміст (практичні навички)
1	Основи роботи зі смартфоном	Налаштування звуку, яскравості, робота з контактами.
2	Безпека в інтернеті	Створення надійних паролів, розпізнавання шахрайства.
3	Месенджери (Viber, Telegram)	Створення чатів, надсилання фото, відеодзвінки рідним.
4	Електронні сервіси	Реєстрація в «Дія», запис до лікаря через HELSI.me.
5	Електронні сервіси	Реєстрація в «Дія», запис до лікаря через HELSI.me.
6	Соціальні мережі	Пошук однокласників, друзів, правила етикету в мережі.